

Μαρία-Νεκταρία Δασκαλάκη

Η επινόηση της παράδοσης: Το παράδειγμα του Θησέα

Στην Αθήνα της Κλασικής Περιόδου ο μύθος αξιοποιείται ως πεδίο αντικατοπτρισμού της αθηναϊκής ιδεολογίας και ως τρόπος κατασκευής του παρελθόντος. Σε ποικίλα έργα της αθηναϊκής γραμματείας του πέμπτου και του τέταρτου αιώνα π.Χ., αλλά και σε αρκετά καλλιτεχνικά δημιουργήματα, μέσω του μύθου αναδεικνύεται, μεταξύ άλλων, το μεγαλείο και η υπεροχή της Αθήνας έναντι των άλλων πόλεων.

Στη διατριβή μου, βασιζόμενη σε κείμενα της κλασικής αθηναϊκής γραμματείας, μνημεία και λοιπά αρχαιολογικά ευρήματα, θα διερευνήσω τον τρόπο με τον οποίο αξιοποιείται στην κλασική Αθήνα η μυθική παράδοση γύρω από τον βασιλιά Θησέα, ώστε να εξυπηρετηθούν πολιτικοί και ιδεολογικοί σκοποί.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα της εποχής, θα επικεντρωθώ στην αγγειογραφία, σε γλυπτές παραστάσεις, αλλά και σε μνημειακά οικοδομήματα που δέσποζαν εντός ή εκτός της πόλης των Αθηνών, όπως η Ποικίλη Στοά, ο ναός του Ηφαίστου και της Αθηνάς, το περίφημο Θησείο και το βάθρο του Μαραθώνα στους Δελφούς. Εξετάζοντας τον τόπο, τον χρόνο κατασκευής, τις μυθολογικές αναπαραστάσεις τους και συνδυάζοντάς τα με κείμενα της εποχής, θα μελετήσω τη χρήση του μύθου του Θησέα στην κλασική Αθήνα.

Όσον αφορά τα κείμενα της αθηναϊκής γραμματείας, θα εστιάσω κυρίως στην τραγική ποίηση, τη ρητορεία και την ατιδογραφία. Από τις τραγωδίες θα με απασχολήσουν περισσότερο οι *Ικέτιδες* και ο *Ηρακλής* του Ευριπίδη αλλά και ο *Οιδίπους επί Κολωνώ* του Σοφοκλή, όπου η Αθήνα βρίσκεται στο επίκεντρο ως καταφύγιο μισσμένων και κοινωνικά περιθωριοποιημένων ανθρώπων. Από τους επιταφίους λόγους, θα επικεντρωθώ σε κείμενα που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως εγκώμια της Αθήνας, όπως για παράδειγμα ο *Πανηγυρικός* και ο *Παναθηναϊκός* λόγος του Ισοκράτη. Ανάλογη προσπάθεια γίνεται και από τους ατιδογράφους Κλείδημο και Ανδροτίωνα, οι οποίοι αξιοποιούν μυθικά στοιχεία με σκοπό να συντάξουν την πολιτική και θρησκευτική ιστορία της Αθήνας.

Στη διατριβή μου, αρχικά, θα εξετάσω τις πολιτικές και ιδεολογικές σκοπιμότητες που κρύβονται πίσω από τη σταδιακή ανάδειξη του Θησέα σε εθνικό ήρωα της Αθήνας. Το παραπάνω αποτελεί ένα δυσεπίλυτο ερώτημα που απασχολεί την έρευνα εδώ και δεκαετίες.

Μια έξαρση στη δημοτικότητα του Θησέα παρατηρείται την εποχή του Κλεισθένη, λόγω της εμφάνισης νέων μυθικών επεισοδίων και της ραγδαίας αύξησης αναπαραστάσεων του ήρωα σε αγγεία.¹ Το γεγονός αυτό οδηγεί πολλούς φιλόλογους στη σύνδεση του Θησέα με την πολιτική του Κλεισθένη.²

Εντούτοις, την εποχή του Κίμωννα, η δημοτικότητα του Θησέα φτάνει στο απόγειό της, με την επιστροφή των οστών του ήρωα και την απεικόνιση της μορφής του στα μεγαλοπρεπέστερα οικοδομήματα της εποχής, όπως η Ποικίλη Στοά και το βάθρο του Μαραθώνα στους Δελφούς.³ Είναι αξιοσημείωτο ότι στο βάθρο του Μαραθώνα, στο οποίο τοποθετούνται τα αγάλματα των ηρώων των δέκα φυλών της Αθήνας, γίνεται μια απροσδόκητη αλλαγή: Η μορφή του Θησέα συμπεριλαμβάνεται στους δέκα επώνυμους ήρωες.⁴ Επομένως, αν ο Κλεισθένης είχε πραγματικά προωθήσει τον Θησέα ως ήρωα όλων των Αθηναίων, τότε γιατί κρίνεται σκόπιμη η ενσωμάτωσή του στους δέκα επώνυμους ήρωες την εποχή του Κίμωννα; Μήπως η αυξημένη δημοτικότητα του Θησέα κατά την εποχή του Κλεισθένη δε συνδέεται με πολιτικούς λόγους; Μήπως τελικά η ανάδειξη του Θησέα σε εθνικό ήρωα θα πρέπει να πιστωθεί στον Κίμωννα; Για ποιους λόγους ο Κίμωνν εμμένει στην προβολή του Θησέα;

Αργότερα, ο Θησέας συνδέεται με τις απαρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος -αν και μονάρχης- και προβάλλει κάποιες βασικές θέσεις της αθηναϊκής προπαγάνδας: Στην τραγική ποίηση, ο Θησέας συμβολίζει την παντοδύναμη Αθήνα που προστατεύει και παράλληλα επιβάλλεται, καθώς ο ήρωας δεν εμφανίζεται ως τραγικό πρόσωπο που υποφέρει επί σκηνής αλλά ως σωτήρας

¹ Walker 1995: 24,50

² Kearns 1989: 118, Walker 1995: 50-54

³ Vidal-Naquet 1986: 303-309

⁴ Πaus. 10.10.1

των τραγικών πρωταγωνιστών. Έτσι, η πόλη διακρίνεται για τη μεγαλοψυχία και την επιείκειά της.⁵

Από τη στιγμή, λοιπόν, που ανακηρύσσεται εθνικός ήρωας της πόλης, ο Θησέας ταυτίζεται με την πορεία της Αθήνας, γίνεται η ενσάρκωση πολιτικών επιτευγμάτων των Αθηναίων αλλά και κάθε ιδεώδους τους. Επομένως, η μορφή του αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα χρήσης του μύθου για την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπών αλλά και για την ανάδειξη της αντίληψης των Αθηναίων για τον εαυτό τους.

Εν κατακλείδι, αυτό που θα επιχειρήσω να διερευνήσω στη διατριβή μου είναι οι τρόποι με τους οποίους το μυθικό παρελθόν ανασυντίθεται, επινοείται και αξιοποιείται με στόχο να προβληθεί, τόσο προς τα έξω αλλά και προς τα μέσα, η ηγετική θέση της Αθήνας στον ελληνικό χώρο και να δικαιωθεί η ιμπεριαλιστική πολιτική της. Η χρήση του μύθου του Θησέα στα διάφορα γραμματειακά είδη, καθώς και στην αρχιτεκτονική και τις εικαστικές τέχνες έχει μελετηθεί από αρκετούς ερευνητές, όπως ο Henry Walker,⁶ ο Felix Jacoby,⁷ ο Phillip Harding⁸ και η Nicole Loraux.⁹ Αυτό που, ωστόσο, δεν έχει επιχειρηθεί μέχρι τώρα είναι μια συνδυαστική προσέγγιση της λογοτεχνίας, της σκέψης και της τέχνης.

⁵ Mills 1997

⁶ Walker 1995

⁷ Jacoby 1949

⁸ Harding 2008

⁹ Loraux 1986, 1993

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Harding P., *The story of Athens. The fragments of the local chronicles of Attika*, Abingdon 2008

Jacoby F., *Atthis: The local chronicles of ancient Athens*, New York 1949

Kearns E., *The heroes of Attica*, London 1989

Loraux N., *The children of Athena: Athenian ideas about citizenship and the division between the sexes*, μετάφρ: C. Levine, Princeton 1993

Loraux N., *The invention of Athens. The Funeral Oration in the Classical City*, μετάφρ: A. Sheridan, Cambridge 1986

Mills S., *Theseus, tragedy and the Athenian empire*, Oxford 1997

Vidal-Naquet P., *The black hunter. Forms of thought and forms of society in the Greek World*, μετάφρ. A. Szegedy-Maszak, Baltimore, London 1986

Walker H. J., *Theseus and Athens*, New York, Oxford 1995